Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

BÚGINGI QARAQALPAQ TOY DÁSTÚRLERINDE “BET ASHAR” JÍRÍNÍŃ ORNÍ HÁM ZAMANAGÓY KÓRKEMLIK ÓZGESHELIKLERI

Eshimuratova Almagúl
Ózbekstan Respublikası Ilimler akademiyası
Qaraqalpaqstan bólimi
Qaraqalpaq gumanitar ilimler ilimiy izertlew institutı
tayanısh doktorantı

Annotatsiya: Maqalada globallasıw dáwirinde qaraqalpaq xalqınıń milliy identivliginiń tiykarı bolǵan salt-dástúr jırlarınıń ornı, olardıń zamanagóy transformaciyası hám jas áwlad tárbiyasındaǵı áhmiyeti ilmiy jaqtan talqılanadı. Ǵárezsizlik jıllarında qayta tiklengen «Bet ashar» hám «Háwjar» janrlarınıń dástúriy motivleri hám búgingi kúngi mazmun ózgeshelikleri analizlengen. Sonday-aq, Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı milletler ara tınısh-tatıwlıq úlgisi sıpatında qazaq milletiniń wákili J. Mámbetnazarovtıń kelinge násiyat baǵdarındaǵı «Bet ashar» jırınıń tekstual hám kórkemlik ózgeshelikleri, milliy koloriti hám tásirsheńligi ashıp beriledi.
Tayanısh sózler: salt-dástúr jırları, folklor, Bet ashar, Háwjar, milliy kolorit, tárbiyalıq áhmiyet, milletlerara doslıq.

Аннотация: В статье научно анализируются роль обрядовых песен, составляющих основу национальной идентичности каракалпакского народа в эпоху глобализации, их современная трансформация и значение в воспитании молодого поколения. Рассматриваются традиционные мотивы и особенности содержания возрожденных в годы независимости жанров «Бет ашар» (открытие лица невесты) и «Хавжар». Также, в качестве яркого примера межэтнического согласия в Республике Каракалпакстан, раскрываются текстовые и художественные особенности, национальный колорит и воспитательное значение обрядовой песни «Бет ашар» в исполнении представителя казахской национальности Ж. Мамбетназарова.
Ключевые слова: обрядовые песни, фольклор, Бет ашар, Хавжар, национальный колорит, воспитательное значение, межэтническое согласие.

Abstract: The article scientifically discusses the role of ritual songs, which form the basis of the national identity of the Karakalpak people in the era of globalization, their modern transformation, and their significance in the education of the younger generation. The traditional motives and contemporary content characteristics of the "Bet Ashar" (revealing the bride's face) and "Hawjar" genres, which were revived during the years of independence, are analyzed. Furthermore, as an example of interethnic harmony in the Republic of Karakalpakstan, the textual and artistic features, national coloring, and emotional impact of the "Bet Ashar" song performed by J. Mambetnazarov, a representative of the Kazakh nation, are revealed.
Keywords: ritual songs, folklore, Bet Ashar, Hawjar, national coloring, educational significance, interethnic friendship.

Hár bir xalıqtıń tariyx sahnasında millet sıpatında qáliplesiwi hám ózligin saqlap qalıwı, eń dáslep, onıń ózine tán jasaw tárizi, mádeniy miyrası hám basqa xalıqlardan ajıralıp turatuǵın milliy ózgeshelikleri menen belgilenedi. Bul mániste, ásirler dawamında qúdiretli túrkiy xalıqlar shańaraǵınıń ajıralmas hám ayrıqsha bir bólegi sıpatında rawajlanıp kelgen qaraqalpaq xalqı óziniń tili, úrp-ádetleri, salt-dástúrleri hám kórkem pikirlew qábileti menen ayrıqsha ajıralıp turadı.

Xalqımızdıń dástúriy jasaw tárizíniń eń baslı qádiriyatı bolǵan — shańaraq muqaddesligi hám jas áwlad tárbiyasına ayrıqsha tásir etiwshi unikal poeziya túri — salt-dástúr jırların dóretti. Bul jırlar tek

ǵana kewil kóteriw ushın aytılatuǵın qosıqlar emes, bálki ásirler boyı sınaqtan ótken, jaslardı iymanlı hám mehirli etip tárbiyalawdıń qúdiretli quralı bolıp xızmet etip keldi. Tariyxtıń hár qıylı burılıslarında ayırım diniy-ritual dástúrler turmıslıq zárúrligin joytıp, qollanılıwdan shıǵıp qalǵan bolsa da, xalqımızdıń quwanıshlı kúnleri bolǵan toy-merekelerinde, ásirese, kelin túsiriw, qız uzatıw sıyaqlı dástúrler salt-dástúr jırları zamanagóy tús alıp, janlı janr sıpatında jáne de rawajlanbaqta.

Búgingi globallasıw hám texnika rawajlanǵan dáwirde, kórkem ádebiyat penen bay folklorlıq miyrasımızdıń áhmiyeti hám salmaǵı kórinedi. Jaslardıń intellektual bilimlerin jetilistiriw, olardı mánawiy-mádeniy jaqtan jetik hám watansúygish, jetik insan etip tárbiyalawda folklordıń ornın hesh qanday zamanagóy texnologiya basa almawı sózsiz.

Qaraqalpaqstan Respublikasında birneshe millet wákilleri bir atanıń perzentlerindey bolıp, tınısh-tatıwlıqta, awızbirshilikte ómir súrip kelmekte. Usı orında qazaq milletiniń wákili Jangar Mámbetnazarovtıń aytqan “bet ashar” jırlarınan da azǵana úzindi keltirip ótsek:

Assalawma áleykum,
Arıstanday aybattı,
Jolbarıstay qayrattı,
Qásietti eli bar,
Jánnettey jeri bar,
Qılıqtı qızdarı bar,
Atalǵan tuzdarı bar,
Toy dese jıyǵanı bar,
Boyında iymanı bar,
Tarqamaytın toyları bar,
Jaqsı niyet oyları bar,
Ańqıldap awzın ashsa júregi bar,
Mıń bolǵan tilegi bar,
Izzetti úyretken, iymandı terbetken,
Salt pen dástúrdi urpaǵına úyretken,
Qaraqalpaq elindegi aǵayındar!
Armısızdar, bárińizde esen-saw barmısızdar

...Qaraqalpaqstan Respublikasına eńbek sińirgen nuraniy apamız Duriya apamızdıń shańaraǵında úlken quwanısh. Óydegenimiz Duriya apamızdıń asqatıqtay nemeresi, qala berdi Erbolday aǵamızdıń idiraldı perzenti Erdarday uldarın úylendirip, kiyeli shańaraǵına kelin túsirip, el jıyıp, elge qushaq jayıp, balasına toy berip jatqan jayı bar. “Kelinniń ayaǵınan, shopannıń tayaǵınan”-deydi. “Túsip atırǵan kelinlerińiz osı áwletińizge, osı shańaraǵıńızǵa óz ırısqı-nesiybesin alıp kelsin!”-dep tileymiz....Jası úlkenlerdiń ruxsatı menen bet ashardı baslaydı.

Ilinisip toyǵa keldim bir óshpenen,
Bissimilla sóz bastayın jır kestemen,
Aynaldım qásiyetti Qaraqalpaq elimnen,
Bul jerge kimler kelip, kim ketpegen,
Bul jerden aqın da ótken, batır da ótken,
Mańdaydan ba tańdaydan jır ketpegen,
Duriyaday jaqsı apamnıń bul toyında,
Osınday sóz bastawdı mindet kórem,
Assalawma áleykum, sálem berdim,
Payǵambarımız qaldırǵan súndet beken-ay...
Kelinge násiyat
Jaqsı bolsa awılǵa,
Jeńile túser oǵınan,

Jamanda bolsań aq kelin,
Jaman at túser sorıńa.
Eńbeksiz jandar kelgetken,
Eńbek alǵa órletken,
Aynalayın aq kelin,
Tabarsıń baxıt eńbekten.
Aynalayın aq kelin,
Aǵayınǵay baq kelin,
Ata-eneńdi sıylasań,
Qonar saǵan baq kelin,
Osı awılǵa qarasam,
Jastarı bar, qartı bar,
“Bet ashar”deytin saltı bar,
Sol wádesin isteytin,
Jıynalǵan barsha xalqıń-ay,
Jup iyilip sálem et,
Sálemińdi ádemi et-ay...
Jarıńa tanıta bil jaqsı xabar,
Ala bil ájelerden úlken sabaq,
Turecskiy serialdı kóremin dep,
Juwılmay qap ketpesin qazan-tabaq.
Al kelinjan belgili ǵoy kúymeytuǵın,
Mına biziń Erdardan basqa jandı súymeytuǵın,
Kelinjan erke bolıp júrme,
Toy-toylap keshke deyin biyleytuǵın,
Kelinjan batır kelin bolıp júrme,
Qarsı kelgen jandı túyreytuǵın.
Kelinjan sholań kelin bolıp júrme,
Shalbardan basqa kiyim kiymeytuǵın,
Kelinjan qatal kelin bolıp júrme,
Balańnıń betinen bir súymeytuǵın,
Duriya apamnıń inabatlı kelini bol,
Júregin aqırı bir biyleytuǵın.

Ǵárezsizlikke erisken biziń xalqımızdıń kóplegen milliy qádiriyatları qayta tiklenip, sonıń ishinde salt-dástúr jırlarınıń mazmunı, kórkemligi bir qansha ózgerislerge bay bolıp qayta rawajlandırılmaqta. Bet ashar jırlarınıń tárbiyalıq áhmiyeti sonda, jańa kelin bolıp túsip atırǵan jas kelin eli-xalqına izzet-húrmet kórsetiwi, tuwǵan-tuwısqanlardıń qádir-qımbatın biliwi el dástúri ekenligin bilip baradı. Kelin bolıp túsip atırǵan qız bala ekinshi ómirge qádem qoyıp, ósip-óniwge keledi. Qaraqalpaq xalıq awızeki kórkem ádebiyatı oǵada bay janrlarına iye bolıp, xalıq turmısı menen qarısıp ketken.

Salt-dástúr jırlarınıń ǵárezsizlikke eriskennen keyingi dáwirde ayrıqsha rawajlanǵanlıǵın bayqawǵa boladı. Xalqımızdıń burınǵı turmısında qız uzatıw dástúri «Bet ashar» janrınıń qaytadan xalıq turmısında janlanıwı, atqarılıwı payda boldı. «Bet ashar»lar óz zamanına say mazmun ózgesheliklerine iye boldı. Burınǵı motivten paydalana otırıp, óz dáwiri jırına aylandırıldı. Turmıs shınlıǵı tiykarında milliy ǵárezsizlikke erisiw arqalı xalıqtıń ózligin tanıwı, milliy úrp-ádetlerin emin-erkin islep, nawrızday bayramlarıntınısh-tatıw elde bayramlap atırǵan baxıtlı zamanın jırlaw salt-dástúr jırlarınıń tiykarǵı mazmunı boldı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Allambergenov K. Qaraqalpaq ádebiyatında aytıs. Nókis “Qaraqalpaqstan” baspası 1989j
2. Maqsetov Q., Tájimuratov Á. Qaraqalpaq folklorı. –Nókis, “Qaraqalpaqstan” 1979.
3. Ótemisov A. Qaraqalpaqlardıń óner-kásipleri.N., 1991
4. Pazılov A. Tálim tárbiya mashqalaları, Nókis-2014
5. Pazılov A. Tárbiya haqqında oylar, Bilim, Nókis, 2009
6. Pazılov A.K. Ana mektep –baxtımız. Nókis, NMPI baspaxanası, 2018 j.40 b.
7. Qaraqalpaq folklorı Kóp tomlıq V tom. Qaraqalpaq xalıq qosıqları hám salt-dástúr jırları “Qaraqalpaqstan” baspası. Nókis-1980 28-bet
8. Kenjebaeva Ayjamal Alisher qızı Ǵárezsizlik dáwiri bet asharlarınıń kórkemlik ózgesheligi atlı ilimiy maqalası.